

DE LA INDIFERENȚĂ LA SECURITATE NAȚIONALĂ: RELAȚIILE UZBEKO – AMERICANE, 1991 – 2010

GHEORGHE Anamaria Elena*

ABSTRACT:

THIS ARTICLE EXAMINES THE THEORY OF NEOREALISM IN INTERNATIONAL RELATIONS, USING AS A CASE STUDY THE BILATERAL RELATIONS BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE CENTRAL ASIAN REPUBLIC UZBEKISTAN.

I CHOSE THIS SUBJECT TO PROVE THAT IN THE INTERNATIONAL SYSTEM, EVEN IF THE RELATIVE POWER OF ONE STATE IS SUPERIOR TO THE OTHERS, THE THREATS TO IT'S NATIONAL SECURITY WILL CONTINUE TO EXIST. PREVENTING THE TRANSFORMATION OF UZBEKISTAN – AND THE ENTIRE CENTRAL ASIAN REGION – INTO A HOT BELT OF INTERNATIONAL TERRORISM IS A DIRECT CONCERN OF THE NATIONAL SECURITY POLICY OF THE UNITED STATES, ESPECIALLY AFTER THE ATTACKS OF SEPTEMBER 11, 2001.

KEYWORDS: NEOREALISM, UNITED STATES OF AMERICA, UZBEKISTAN, NATIONAL SECURITY.

1. Introducere

Această lucrare își propune să explice relațiile dintre Statele Unite ale Americii și Uzbekistan prin prisma teoriei neorealiste. Analiza relațiilor dintre cele două state începe odată cu obținerea independenței de către fosta republică sovietică și se încheie cu anul 2010. Deși intervalul de timp studiat se întinde pe o perioadă de aproape două decenii, nu putem vorbi despre o reală apropiere între cele două state, decât odată cu declanșarea războiului împotriva terorismului.

*Doctorand, Universitatea București, Facultatea de Științe Politice

Am considerat că perspectiva neorealistă poate explica relațiile dintre Statele Unite ale Americii și Uzbekistan datorită scopului ultim acestor relații, și anume, asigurarea securității naționale, și implicit, supraviețuirea.

Războiul împotriva terorismului internațional promovat de SUA a atras atenția asupra Asiei Centrale, atât ca regiune în care grupările teroriste se pot dezvolta liber, uneori bucurându-se chiar de sprijinul puterii politice, cât și ca zonă de luptă împotriva terorismului. După evenimentele din 11 septembrie 2001 și odată cu începerea războiului împotriva terorismului administrația americană a acordat o mai mare atenție Asiei Centrale, în special Uzbekistanului, principalul aliat din regiune al Statelor Unite. Într-o perioadă scurtă de timp relațiile uzbeko-americane au cunoscut o dezvoltare rapidă. Miza acestor relații era, pentru ambele state, asigurarea securității naționale. În acest sens, SUA a oferit asistență militară și s-a implicat în proiecte legate de securitate, în același timp, punând accentul pe reformarea politică și economică, respectarea drepturilor omului și promovarea democrației pentru creșterea stabilității.

2. Neorealismul sau realismul structural – o scurtă prezentare

Părintele neorealismului, Kenneth N. Waltz a avut un rol paradigmatic „pentru apărarea independenței disciplinei [relațiilor internaționale], care fusese amenințată datorită potențialei prăbușiri a granițelor sale și a exploziei programelor sale de cercetare. El a oferit reacția cea mai severă la „plasa,, globală în continuă expansiune a câmpurilor cercetării din domeniul relațiilor internaționale.” Principala sa lucrare, Teoria politicii internaționale, publicată pentru prima dată în 1979 a generat ample dezbateri, atât din partea susținătorilor, cât și a criticilor, Stefano Guzzini afirmând că „dacă Theory of International Politics a lui Waltz n-ar fi existat, ea ar fi trebuit inventată”

¹. În această lucrare, Waltz încearcă să elaboreze o teorie a politicii internaționale, să dea o abordare științifică studiului relațiilor internaționale.

Autorul pune accentul pe caracterul sistemic al politicii internaționale. Sistemul este compus din structură și unitățile aflate în interacțiune. Astfel, structura sistemului internațional este cea care constrânge unitățile să acționeze, este cea care dă caracterul sistemic al politicii internaționale. Conform lui Waltz, structura este definită în funcție de

¹ Stefano Guzzini, Realism și relații internaționale, (Iași, Institutul European, 2000), 237 – 238.

trei parametri: principiul organizator al sistemului, specificația funcțiilor diferitelor unități și distribuția capacităților între unități.

Ca și în cazul realismului clasic, principalii actori ai relațiilor internaționale sunt statele. Acestea „se găsesc în relații de coordonare. Din punct de vedere formal, fiecare este egal cu toate celelalte. [Niciunul] nu este îndreptățit să comande, ... nu este chemat să se supună. Sistemele internaționale sunt descentralizate și anarhice.”² Anarhia înseamnă absența unei autorități suprastatale, recunoscută și acceptată de toți membri comunității internaționale. Realistii accentuează ideea că statele recunosc faptul că, într-un sistem anarhic, nu există nicio autoritate superioară care să prevină folosirea violenței de către alte state, sau amenințarea cu violența, și să pună capăt acestor tipuri de manifestări ale statelor.³ Astfel, ținând cont de caracterul anarhic al sistemului și de asemănarea unităților, evoluția acestora depinde doar de acțiunile pe care le întreprind. Statele nu pot depinde pentru asigurarea funcțiilor sale esențiale de alte state.

Principalul obiectiv al statelor este supraviețuirea. Aceasta subîntinde orice alte obiective pe care un stat le are. Orice stat, înainte de a-și dezvolta alte interese, trebuie să își asigure supraviețuirea și securitatea. Conform teoriei neorealiste, „sistemele internațional-politice ... sunt formate și menținute în virtutea principiului de autoajutorare, care se aplică unităților.”⁴ Tocmai acest principiu al autoajutorării este cel care demonstrează diferența între unitățile din sistem, deoarece statele nu dispun de aceleași capacități pentru a-și îndeplini funcțiile. În aceste condiții, capacitățile sunt subsumate conceptului de putere, dar puterea nu este scopul final al actorilor de pe scena internațională. Maximizarea puterii este un mijloc prin care statele încearcă să își asigure supraviețuirea, într-un mediu internațional anarhic.

Structura sistemului constrânge statele să își dezvolte capacitățile relative, pentru a putea face față constantei competiții pentru supraviețuire. Cum orice stat poate reprezenta o amenințare la adresa securității naționale a altui stat, conflictul este în mod invariabil prezent în relațiile dintre actorii internaționali. În aceste condiții, cooperarea, alianțele sunt strict conjuncturale, fiind rezultatul circumstanțelor de moment, sau a unor interese comune. Alianțele sunt în general considerate ca fiind un răspuns la amenințări. Foarte important este faptul că neorealismul privește cooperarea ca fiind „în mod

² Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, (Iași, Polirom, 2006), 130.

³ Joseph Grieco, „Anarchy and the Limit of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, in *International Organization*, vol. 42, nr. 3, 1988, 497 – 498.

⁴ Kenneth N. Waltz, op. cit., 133.

fundamental temporară și contingentă”.⁵ Într-un sistem caracterizat de competiție, luptă pentru supraviețuire și anarhie, singura modalitate de a evita războiul și de a menține pacea este balansarea puterii. „Teama de consecințe nedorite stimulează statele să se comporte în moduri prin care se tinde către crearea echilibrelor de putere.”⁶ Structura este cea care influențează comportamentul actorilor spre echilibrare și datorită caracteristicilor structurii, balanța de putere nu este dată o dată pentru totdeauna, ci se formează în mod recurent. Astfel, balansarea unui potențial agresor ține doar de capacitățile acestuia, putând fi realizată prin eforturi de ordin intern (demersuri făcute în vederea sporirii capacităților economice, a forței militare, a dezvoltării unor strategii inteligente) și prin eforturi de ordin extern (demersuri făcute în vederea fortificării și lărgirii alianței din care fac parte sau de a o slăbi și restrânge pe una din cele care i se opun).

Din perspectiva neorealismului, statul-națiune este și va continua să fie cel mai important actor de pe scena internațională. În pofida dezvoltării alianțelor regionale, a organizațiilor internaționale sau a economiei globale, statul nu își va pierde importanța. Neorealiștii consideră că mai presus de orice, statele întotdeauna vor încerca să își garanteze securitatea. Restul intereselor unui stat, precum pacea și securitatea în alte zone ale globului, protejarea și promovarea valorilor democratice, stăvilirea tendințelor expansioniste ale altor state, eradicarea sărăciei, sunt subordonate obiectivului securității naționale.

3. Uzbekistan ca parte a „noilor state independente”⁷

Evoluția relațiilor dintre Statele Unite și Uzbekistan după declanșarea războiului împotriva terorismului a fost surprinzătoare deoarece până în 2001 SUA nu au avut o politică bine definită față de această țară. Într-adevăr, SUA au recunoscut independența fostei republici sovietice și încă de la începutul anului 1992 au stabilit relații diplomatice cu aceasta, în luna martie fiind deschisă prima ambasadă americană din Uzbekistan. Dar

⁵Edward A. Kolodziej, *Securitatea și relațiile internaționale*, (Iași, Polirom, 2007), 173.

⁶Kenneth N. Waltz, *op. cit.*, 167.

⁷ Prin această sintagmă erau definite în politica SUA toate statele nou apărute pe scena internațională ca urmare a prăbușirii URSS.

interesele pe care le aveau în și față de Uzbekistan nu erau diferite față de cele pe care le aveau în restul spațiului ex sovietic.

Chiar dacă, în mod formal, încă de la începutul anilor '90, între SUA și Uzbekistan se stabilește un dialog constant, acesta se datorează în principal dorinței fostei republici sovietice de a-și demonstra independența față de Rusia. Această teamă de revigorare a imperialismului rus, a făcut ca Uzbekistan să continue să perceapă relațiile internaționale dintr-o perspectivă bipolară. Astfel, apropierea de SUA reprezenta o garanție pentru supraviețuirea noului stat.

În ceea ce privește Statele Unite, într-o primă etapă, se adresează noilor state independente, Eurasiei, nefăcând distincție între fostele republici sovietice din Europa și cele din Asia. Expresia clară a politicii duse de administrația de la Washington este Freedom for Russia and Emerging Eurasians Democracies and open Markets Support Act. Pe 24 octombrie 1992, Președintele George W. Bush semnează acest document, prin care Statele Unite oferă asistență fostelor republici sovietice în drumul lor spre democrație și economie de piață.⁸ Ca parte a fostei Uniuni Sovietice, republica uzbekă era inclusă printre beneficiarii acestei politici, dar principala modalitate a administrației de la Tașkent de a relaționa cu SUA, era tot prin intermediul Moscovei. Federația Rusă, urmașa URSS, inițial considerată un model pentru noile state, era singurul stat față de care SUA au avut o politică bine definită.

4. O nouă abordare regională – Asia Centrală

O a doua etapă a relațiilor dintre SUA și Uzbekistan poate fi considerată cea de-a doua jumătate a anilor '90, când, în politica Statelor Unite Asia Centrală și Caucazul sunt delimitate de restul noilor state independente. Administrația Clinton promovează strângerea relațiilor cu statele din aceste regiuni. În linii mari, obiectivele SUA față de Asia Centrală rămân cele enunțate în Freedom Support Act. Pentru prima oară se atrage atenția asupra importanței strategice a regiunii central-asiatice. De aceea era necesar pentru Statele Unite să își întărească rolul în Asia Centrală și să susțină independența și suveranitatea republicilor din regiune. Promovarea intereselor SUA față de republicile central-asiatice doar prin prisma politicilor față de Rusia, nu mai reprezenta o opțiune

⁸Freedom for Russia and Emerging Eurasians Democracies and Open Markets Support Act of 1992; Acest act mai este cunoscut și ca FREEDOM Support Act.

viabilă. Față de perioada anterioară, principala diferență constă în faptul că particularitățile fiecărei republici modelează relațiile ei cu SUA și implicit interesele acesteia din urmă în regiune. Numeroasele probleme cu care se confrunta regiunea au făcut necesară această schimbare. Așa cum o demonstrează cazul Uzbekistanului, dezvoltarea unui regim autoritar, încălcarea drepturilor omului, limitarea oricărei forme de libertăți, gravele probleme economice, tensiunile sociale, cele inter-etnice, corupția generalizată au făcut ca țara să devină un “paradis” pentru numeroase activități de contrabandă și pentru dezvoltarea mișcărilor teroriste. La toate aceste probleme se adăuga și dorința Rusiei de a-și recâștiga influența asupra regiunii. În aceste condiții stabilizarea regiunii devenea importantă pentru Statele Unite. Principalele obiective erau asigurarea suveranității, a independenței și a integrității teritoriale a statului. Pentru realizarea acestor obiective, SUA reafirmă importanța pe care o are orientarea spre democrație și economie de piață.

Evenimentele din anii 1999 și 2000 au făcut ca statul uzbek să atragă atenția Statelor Unite. Atacurile revendicate de Mișcarea Islamică a Uzbekistanului (IMU), de la începutul anului 1999, din capitala Tașkent au demonstrat vulnerabilitatea noului stat, precum și pericolul pe care fundamentalismul islamic îl reprezintă pentru întreaga regiune.

Securitatea națională este unul din motivele pentru care Uzbekistanul a încercat să se apropie de Statele Unite. Una dintre cele mai mari probleme cu care se confruntă acest stat este activitatea IMU. Aceasta este o mișcare de gherilă, cu puternice rădăcini în spațiul rural, fondată în 1998 de doi veterani uzbeci ai războiului din Tadjikistan: Tohir Yuldeshev și Djuma Namangani. Scopul explicit al mișcării este răsturnarea regimului lui Karimov și liberalizarea Uzbekistanului.⁹ În februarie 1999 în Tașkent a avut loc o serie de explozii, ce au ucis (conform diferitelor rapoarte) între 16 și 28 de persoane și au rănit între 100 și 351. În urma acestor evenimente a avut loc o serie de arestări a disidenților politici. Primul proces s-a încheiat cu șase condamnări la moarte. Suspecții au spus că au fost antrenați de teroriști în Afganistan, fiind conduși de Yuldeshev și Namangani. În anul

⁹ Jacquelyn K. Davis, Michael J. Sweeney, *Central Asia in U.S. Strategy and Operational Planning: Where do we go from here*, (Washington DC, Institute for Foreign Policy Analysis, 2004), 31 – 32.

2000 cei doi au fost condamnați la moarte, în absență.¹⁰ Ca urmare a acestor atacuri teroriste, Statelor Unite au oferit sprijin Uzbekistanului pentru stabilizare.

În afară de problemele legate de terorism, ca o amenințare la adresa securității naționale a Uzbekistanului și a suveranității acestui stat, este percepută și dorința Rusiei de a-și reafirma influența asupra fostului spațiu sovietic. Pe tot parcursul anilor 90, principalul scop al conducerii Uzbekistanului a fost menținerea independenței politice și economice față de Rusia. Pentru aceasta politicile economice s-au axat pe autosatisfacerea nevoilor energetice ale țării, bazându-se pe producția și exportul de bumbac pentru a obține valută. Tot în acest sens s-au făcut eforturi pentru separarea de rublă și introducerea monedei naționale. Astfel în 1994 e introdusă moneda sum. În ceea ce privește privatizarea, guvernul uzbek a fost reticent, preferând păstrarea monopolului de stat. Investițiile străine s-au limitat la construcția de noi rafinării sau la refacerea celor existente. Din punct de vedere politic, „Uzbekistanul a văzut în apropierea față de SUA un potențial mecanism de eliminare a influenței rusești [...], iar politica externă dusă de Președintele uzbek Islam Karimov s-a axat pe demonstrarea independenței față de Moscova.”¹¹

5. Uzbekistan și războiul împotriva terorismului internațional

Odată cu începerea războiului împotriva terorismului, statul uzbek a devenit cel mai important aliat al SUA din Asia Centrală. Încă din toamna lui 2001 acesta a permis staționarea trupelor americane pe teritoriul său. De altfel, baza militară de la Karshi-Khanabad a fost centrul de comandă pentru operațiunea Enduring Freedom. Prezența militară americană a fost percepută de oficialitățile uzbece ca o modalitate de securizare a statului și o semnificativă sursă de venituri. Pentru Statele Unite, dezvoltarea relațiilor cu Uzbekistanul era văzută ca o miză strategică, cu un puternic impact asupra securității naționale și implicit asupra amenințărilor la adresa acesteia. Înainte de aceste atentate probleme precum crima organizată, terorism, proliferare, traficul de substanțe narcotice erau parte a politicilor SUA, dar nu ocupau un loc central în cadrul acestora. 11 septembrie a demonstrat că incapacitatea unor state de a soluționa aceste probleme poate

¹⁰Jim Nichol, Central Asia: Regional Development and Implications for U.S. Interests, Congressional Research Service Report for Congress, 1 decembrie 2005, p.6.

¹¹Olga Oliker, David A. Shlapak, U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles, (Santa Monica, RAND Corporation, 2005), 9.

avea urmări în afara granițelor statelor respective, acest lucru fiind afirmat și în Strategia Națională de Securitate, din septembrie 2002: „astăzi, distincția dintre afacerile interne și externe se diminuează. Într-o lume globalizată, evenimentele din afara granițelor Americii au un impact mai mare în interiorul acestora.”¹² De-a lungul anilor `90 încercările SUA de democratizare și de reducere a gradului de subdezvoltare economică a diferitelor state erau văzute în special ca o datorie morală. Această perspectivă a suferit o schimbare radicală după 11 septembrie. SUA a înțeles că de eforturile pe care le depunea în aceste domenii depindea securitatea sa națională; a devenit clar că instabilitatea în alte țări, datorată subdezvoltării economice și slabei guvernări, trebuie înțeleasă ca o amenințare la adresa securității SUA.¹³

Noua abordare are puternice implicații pentru Uzbekistan. Statul se confruntă cu numeroase probleme: corupția este un fenomen generalizat; tensiuni etnice, tribale și religioase; subdezvoltare economică; insatisfacție în rândul populației; și o guvernare puternic centralizată care își menține puterea prin represiune. Toate aceste probleme permit dezvoltarea rețelelor de trafic de stupefiante, de persoane, de arme și a rețelelor teroriste, putând oricând transforma tânăra republică în „următorul Afaganistan” și astfel într-un eventual pericol la adresa securității SUA. La toate acestea se adaugă și dorința Rusiei de a domina regiunea, influența crescândă a Chinei și propagarea fundamentalismului islamic din Iran. Toate aceste probleme au făcut ca republica uzbekă să ocupe o poziție cheie în politica SUA.

Această nouă abordare a Statelor Unite față de Uzbekistan, încadrează acest stat în categoria „pivoților geopolitici”, pe care, Zbigniew Brzezinski, în Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice, îi definește ca fiind „acele state a căror importanță nu decurge din puterea sau din motivația lor, ci mai degrabă din așezarea lor sensibilă și din consecințele situației lor potențial vulnerabile pentru comportamentul jucătorilor geostrategici. Cel mai adesea, pivoții geopolitici sunt desemnați de poziția lor geografică, care în unele cazuri le conferă un rol special fie în asigurarea accesului în zone importante, fie în refuzarea accesului la resurse pentru jucătorul important.”¹⁴. Astfel, strângerea relațiilor cu Uzbekistanul a reprezentat pentru

¹²The National Security Strategy of the United States of America, septembrie 2002, p. 31.

¹³Olga Oliker, David A. Shlapak, op. cit., 19.

¹⁴ Zbigniew Brzezinski, Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice, (București, Univers Enciclopedic, 2000), 53.

SUA, atât o modalitate de facilitare a accesului în Afganistan, cât și o încercare de a balansa influența crescândă a Rusiei în regiunea central-asiatică.

Președintele Islam Karimov a văzut apropierea de SUA ca o manieră de a se distanța de Rusia și de a impune Uzbekistanul ca putere regională. După ce în toamna lui 2001 a permis staționarea trupelor americane pe teritoriul uzbek, între Tașkent și Washington s-a semnat un acord de cooperare economică. Noul parteneriat a costat SUA, doar în primul an aproximativ 450 de milioane de dolari. La aceștia se adaugă și banii obținuți de statul uzbek din vânzările de combustibil pentru baza americană. Relațiile dintre cele două state au devenit și mai apropiate în cursul anului 2002, odată cu semnarea Strategic Partnership and Cooperation Framework Agreement, prin care SUA se angajează „să trateze cu seriozitate orice amenințare la adresa securității și integrității teritoriale a Republicii Uzbekistan. Cele două țări se așteaptă să dezvolte cooperarea în combaterea amenințărilor transnaționale [...] și să își continue dinamica colaborare militară și tehnico-militară.” De asemenea, documentul prevede și colaborarea pentru “construirea unei societății civile puternice și deschise, instituirea unui veritabil sistem de partide și independența mass-media, consolidarea structurilor non-guvernamentale, precum și îmbunătățirea sistemului judiciar.”¹⁵

Strângerea relațiilor uzbeko-americane, în mod evident a lezat interesele Rusiei, care deținea controlul exclusiv asupra Asiei Centrale de mai bine de un secol. La conferința de presă de la Casa Albă din 13 noiembrie 2001, întrebat despre redefinirea sferelor de influență în Asia Centrală, Președintele Vladimir Putin răspunde că „Nu trebuie uitat că Uzbekistan și Tadjikistan sunt state independente și își decid, în consecință, în mod independent politicile, cu cine cooperează și la ce nivel”. Răspunsul sugerează că Rusia nu va accepta să piardă controlul asupra Asiei Centrale. Prezența americană în Uzbekistan a redeschis marele joc, doar că, de această dată, principalii actori sunt Statele Unite și Rusia, iar miza jocului este influența asupra Asiei Centrale. Acest nou mare joc este o competiție asupra Asiei Centrale.¹⁶

Cu toate că asistența SUA a fost semnificativă și operațiunile militare din Afganistan au slăbit considerabil IMU, Uzbekistanul nu și-a respectat angajamentul luat pentru reformarea economică și politică. Eforturile depuse au fost minime: au fost

¹⁵ United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework, Departamentul de Stat SUA, Fact Sheet, 12 martie 2002.

¹⁶ John C. K. Daly, Kurt H. Meppen, Vladimir Socor, Frederick S. Starr, Anatomy of a Crisis: US – Uzbekistan Relations 2001 – 2005, (Washington DC, United States Institute for Peace, 2006), 75.

soluționate câteva cazuri de corupție, iar în 2003 partidelor de opoziție Erk și Birlik li s-au permis adunări legale. Speranțele Uzbekistanului de creștere a numărului investițiilor americane odată cu prezența militară SUA nu s-au îndeplinit, dimpotrivă, s-au intensificat presiunile pentru respectarea drepturilor omului și democratizare. În aceste condiții guvernul uzbek a început să facă presiuni asupra SUA pentru a clarifica statutul trupelor americane de pe teritoriul său și pentru a primi recompense financiare pentru utilizarea bazei militare. Toate acestea au făcut ca Uzbekistanul să își îmbunătățească relațiile cu Rusia. Acest lucru a fost confirmat de vizita președintelui rus din 2003 la finalul cărei s-a afirmat că cele două state prietene își vor dezvolta cooperarea.¹⁷ Între timp interesul pentru reformele economice și politice propuse de SUA a scăzut extrem de mult, iar acțiunile represive s-au intensificat. În primăvara anului 2004 a avut loc o nouă serie de bombardamente și atacuri armate, soldate cu 47 de morți. Atacurile au fost revendicate de Gruparea Islamistă a Jihadului (IJG)¹⁸. În procesele ce au urmat, atacatorii au fost acuzați că au încercat răsturnarea regimului. Primul proces s-a încheiat în august, atacatorii primind pedepse între 11 și 16 ani de închisoare. În total au fost condamnate peste 100 de persoane. Pe 30 iulie 2004 au avut loc alte explozii la sediul ambasadelor SUA și Israel și la Biroul Procurorului General. Trei paznici uzbeki au fost uciși. Și acest atac a fost revendicat de IJG și IMU.

6. Reîntoarcerea spre Rusia

Pe parcursul anului 2005, sub influența revoluției lalelelor din Kîrghîstan, în Uzbekistan au avut loc mai multe manifestații de mici proporții. La baza demonstrațiilor au fost lipsa libertății de exprimare și reprimarea oricăror forme de opoziție, problemele economice și nemulțumirile sociale. În disconcordanță cu aceste proteste sunt evenimentele din luna mai din Andijon. La mijlocul lunii foarte mulți civili au fost răniți sau uciși după ce armata a tras în demonstranți. Aceștia protestau împotriva încarcerării a 23 de oameni de afaceri locali, ce erau acuzați că susțineau grupări teroriste. Cu o noapte înainte un grup a pus stăpânire pe o închisoare, eliberând din deținuți. Pe 13 mai, Președintele Karimov a declarat că situația a revenit la normal. Pentru soluționarea

¹⁷Jacquelyn K. Davis, Michael J. Sweeney, op. cit., 48.

¹⁸ Grupare extremistă desprinsă din IMU la începutul anilor 2000 al cărei scop este instaurarea în Uzbekistan a unui nou regim bazat pe legea islamică.

acestei crize Statele Unite au propus o intervenție internațională, însă guvernul uzbek a respins propunerea.¹⁹ SUA au criticat puternic reacția Uzbekistanului, în timp ce Rusia și-a oferit sprijinul. Relația tensionată dintre SUA și Uzbekistan a permis Rusiei să își extindă influența nu doar politic și militar, prin intermediul Shanghai Cooperation Organization, ci și economic, pentru că, indiferent de beneficiile obținute ca urmare a creșterii gradului de implicare a Statelor Unite, comerțul cu Rusia a rămas vital pentru economia uzbekă. Profitând de răcirea relațiilor dintre SUA și Uzbekistan, Rusia, sprijinită de China, a propus în cadrul întâlnirii SCO din 5 iulie 2005 elaborarea unei declarații comune a statelor membre prin care să ceară Statelor Unite să stabilească calendarul retragerii trupelor sale din Asia Centrală. Toate statele membre SCO au semnat declarația, dar doar Uzbekistanul a acționat în acest sens. Pe 29 iulie autoritățile de la Tașkent au trimis ambasadei SUA notificarea oficială pentru evacuarea bazei militare de la Karshi-Khanabad. Din acel moment Statele Unite au avut 180 de zile pentru a încheia operațiunile din baza uzbekă și pentru a-și retrage trupele. Motivele invocate se refereau la statutul legal neclar al trupelor americane, la compensații financiare și la reparații ale infrastructurii bazei ce ar fi trebuit efectuate de SUA. Oficialii uzbeki au ținut să precizeze că evenimentele din Andijon nu sunt cauza cererii de retragere și nici presiunea exercitată de către Statele Unite asupra Kîrghîstanului pentru a trimite refugiații uzbeki în România, în loc să îi retrimită în Uzbekistan.²⁰

Practic, anul 2005 a însemnat schimbarea alianțelor pentru Uzbekistan. Federația Rusă devine principalul aliat al republicii central-asiatice, în timp ce SUA sunt văzute ca un element destabilizator. La începutul lunii noiembrie Rusia și Uzbekistan au semnat un tratat de cooperare militară, care prevede ca „în caz de agresiune a uneia dintre părți de către un stat terț, aceasta va fi considerată ca un act de agresiune împotriva ambelor state”. Totodată acordul permite și folosirea reciprocă a bazelor militare. Karimov a declarat că „prin semnarea acestui acord ... am arătat încă o dată cu cine ne vom construi viitorul [...] Rusia este cel mai de încredere partener și aliat al nostru.”²¹

Anul 2006 a adus o și mai mare apropiere a relațiilor dintre Rusia și Uzbekistan. În luna ianuarie s-a semnat un acord pentru dezvoltarea și exploatarea zăcămintelor de gaz din vestul Uzbekistanului, astfel fiind asigurat controlul rusesc asupra exportului de

¹⁹ Jim Nichol, op. cit., 7 – 8.

²⁰ Olga Oliker, David A. Shlapak, op. cit., 31 – 32.

²¹ Sarah SHENKER, Struggle for influence in Central Asia, BBC News, 28 noiembrie 2005, la <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4467736.stm>

gaze din statul uzbek. Totodată, la sfârșitul aceleiași luni Tașkentul a depus candidatura pentru admiterea în Comunitatea Economică Eurasiatică, organizație condusă de Moscova.²²

Politica vecinătății imediată promovată de Rusia începea să dea rezultate. La nivel simbolic, închiderea bazei de la Karshi-Khanabad a redat Rusiei rolul de garant al securității, nu doar pentru Uzbekistan, ci pentru întreaga regiune. Se poate spune că implicarea directă a Statelor Unite în Asia Centrală „a crescut în mod considerabil profilul Rusiei în regiune, funcționând ca un catalizator pentru Rusia, în urmărirea intereselor ei de securitate în regiune”.²³ Pe parcursul anului 2007 și în prima parte a lui 2008 relațiile Uzbekistanului cu Rusia s-au îmbunătățit, în timp ce relațiile cu SUA au stagnat. Uzbekistan a permis în continuare Statelor Unite să îi tranziteze spațiul aerian, dar niciun alt fel de operațiuni nu au mai avut loc pe teritoriul uzbek.

7. Din nou cu brațele deschise către occident

După anunțarea închiderii ultimei baze americane din Asia Centrală – cea de la Manas, Kîrgîstan – în februarie 2009, a fost vehiculată posibilitatea redeschiderii unei baze militare americane în Uzbekistan. Pe fondul accentuării crizei economice și a strângerii relațiilor ruso-kîrgîze, Rusia nu și-a mai respectat angajamentele față de republica uzbekă, fapt ce a permis ca Statele Unite să redevină o opțiune pentru administrația de la Tașkent. Pe 3 aprilie 2009 între Uzbekistan și SUA s-a încheiat un acord prin care trupele SUA au primit autorizația să tranziteze teritoriul uzbek pentru a aproviziona trupele din Afganistan. Totuși, acest acord este fragil, ținând cont de ostilitatea Moscovei față de implicarea Statelor Unite în Asia Centrală. Totodată, Uzbekistan își redobândește importanța în războiul împotriva terorismului. La începutul lunii mai 2009, între Coreea de Sud și Uzbekistan se semnează un acord prin care trupelor americane și aliate li se permite utilizarea aeroportului de la Navoi pentru aprovizionarea trupelor din Afganistan. Coreea de Sud a jucat un rol important în îmbunătățirea relațiilor americano-uzbece. În aceste condiții Moscova nu poate riposta deoarece, în mod formal, nu Statele Unite vor conduce operațiunile de la Navoi, ci

²²John C. K. Daly, et al., op. cit., 108.

²³Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia. Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, (Londra, Routledge, 2008), 45.

Coreea de Sud. Acest acord a fost făcut public pe 11 mai de către președintele Islam Karimov. După cum afirmă Andrei Grozin, directorul departamentului Asia Centrală al Institutului CSI de la Moscova, „acești pași sunt în interesul Uzbekistanului [deoarece] cresc statutul politic [al Tașkentului] și intensifică potențialul de parteneriate cu SUA și NATO.”²⁴

Intensificarea relațiilor uzbeko-americane pe parcursul anului 2009 a avut drept rezultat aprobarea de către președintele uzbek, a planului de acțiune pentru Uzbekistan, în ianuarie 2010. Documentul este rezultatul consultărilor politice desfășurate la sfârșitul lui 2009 la Washington între reprezentanții celor două state. Planul de acțiune se concentrează pe problemele de securitate. Conform acestuia, pentru contribuția la rețeaua de distribuție nordică Uzbekistan ar trebui să primească din partea SUA armament și antrenamente militare, asistență pentru securizarea granițelor și ajutor pentru implementarea măsurilor împotriva terorismului. Documentul pune accent pe întâlnirile la nivel înalt, precum și cu importanți reprezentanți ai administrației americane – experți ai Departamentului de Stat, ai Consiliului Național de Securitate și ai altor agenții guvernamentale.²⁵ Pe tot parcursul anului 2010 SUA au urmărit îmbunătățirea relațiilor cu Uzbekistan, datorită rolului strategic pe care acest stat îl are în rețeaua de distribuție nordică spre Afganistan.

8. Concluzii

Atât timp cât Statele Unite și Rusia vor include Uzbekistanul, precum și restul statelor central-asiatice, în planurile lor strategice și vor considera regiunea ca zonă foarte importantă pentru securitatea lor națională, competiția asupra Asiei Centrale va continua. Singurul rezultat al acestei competiții va fi menținerea unor regimuri autoritare, represive, care vor pune mai presus de interesele statului, interesele clasei conducătoare și se vor folosi de capacitățile și prerogativele acestuia pentru propria supraviețuire.

²⁴ *apud* Deirdre Tynan, „Uzbekistan: Karomiv Gives Washington the Air Base it Needs for Afghan Operation”, *Eurasia Insight*, 11.05.2009.

²⁵ Deirdre Tynan, „Tashkent Throws a Diplomatic Curveball to Washington”, *Eurasia Insight*, 27.01. 2010.

Bibliografie

Surse:

1. Freedom for Russia and Emerging Eurasians Democracies and Open Markets Support Act of 1992.
2. The National Security Strategy of the United States of America, septembrie 2002.
3. United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework, Departamentul de Stat SUA, Fact Sheet, 12 martie 2002.

Studii generale:

1. GRIECO, Joseph „Anarchy and the Limit of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, in International Organization, vol. 42, nr. 3, 1988, pp. 485 – 507.
2. GUZZINI, Stefano, Realism și relații internaționale, Iași: Institutul European, 2000.
3. KOŁODZIEJ, Edward , Securitatea și relațiile internaționale, Iași: Polirom, 2007.
4. WALTZ, Kenneth N., Teoria politicii internaționale, Iași: Polirom, 2006.

Studii de specialitate:

1. BRZEZINSKI, Zbigniew, Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice, București: Univers Enciclopedic, 2000.
2. DALY, John C. K., MEPPEN, Kurt H., SOCOR, Vladimir, STARR, Frederick S., Anatomy of a Crisis: US – Uzbekistan Relations 2001 – 2005, Washington DC: United States Institute for Peace, 2006.
3. DAVIS, K. Jacquelyn, SWEENEY, J. Michael, Central Asia in U.S. Strategy and Operational Planning: Where do we go from here”, Washington DC: Institute for Foreign Policy Analysis, 2004.
4. NYGREN, Bertil, The Rebuilding of Greater Russia. Putins Foreign Policy towards the CIS Countries, Londra: Routledge, 2008.
5. OLIKER, Olga, SHLAPAK, A. David, U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles, Santa Monica: RAND Corporation, 2005.

Articole:

1. NICHOL, Jim, Central Asia: Regional Development and Implications for U.S. Interests, Congressional Research Service Report for Congress, 1 decembrie 2005.
2. SHENKER, Sarah, Struggle for influence in Central Asia, BBC News, 28 noiembrie 2005, la news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4467736.stm
3. TYNAN, Dierdre, „Uzbekistan: Karomiv Gives Washington the Air Base it Needs for Afghan Operation”, Eurasia Insight, 11.05.2009.
4. TYNAN, Dierdre, „Tashkent Throws a Diplomatic Curveball to Washington”, Eurasia Insight, 27.01. 2010.